

AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİDEN YOL: İKTİSADİ BİR PROBLEM Mİ? (*)

Prof. Dr. İşaya ÜşÜR

Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'nin üyesi olma yolunda attığı bir adım olarak Gümrük Birliği'ne girmesi sancılı olmakla kalmadı; hareketli saldırgan ve suçlayıcı tartişmalara da yol açtı. Tartışmaların belirgin boyutu, beklenebileceği üzere, "iktisadi" olması idi. Gümrük Birliği'ne girmenin taraftarlarına bakılırsa; Türkiye Cumhuriyeti G.B.'ne girmekle ulusal iktisat bakımından, tartışmasız ve tereddütsüz yararlı bir iş yapmıştı. Çünkü böylece, bir yandan üreticiler (dış) rekabet nedeniyle maliyetlerini düşürmek zorunda kalacaklar, kalite ve çeşide önem verecekler; diğer yandan tüketiciler sürecin bir tür yan ürünü ve adeta otomatik olarak daha ucuz, kaliteli ve çeşitlenmiş mallar satın alabileceklerdi.

Kaldı ki ekonominin küreselleştiği, ticaret bölgelerinin oluştuğu bir "çağ"da Türkiye Cumhuriyeti'nin bu oluşumun dışında kalması bir "tarihi fırsat"ın kaçırlması, "çağ"ın gerisinde kalınması anlamına gelirdi. Olayı bu açıdan değerlendiren taraflar Antlaşma metninin lafzını, çoğu zaman, utançağ bir suskunlukla, "ruh"unu ise gözüpek bir ustalık ve üslupla savundular.

Gümrük Birliği'ne, giderek Avrupa Birliği'ne üye olmanın ses getirici ve etkin karşıtları ise, ortak paydaları mevcut olmakla birlikte, kabaca iki grupta toparlanmıştı: Düzen ve sistem içinde kalanlar ile düzen içinde, fakat sistem dışında kalmak isteyenler. Düzen ve sistem içinde kalanlar çeşitli tür ve

(*) Bu yazı, OLEYİS Sendikası'nın yalınladığı Gümrük Birliği, OLEYİS yayınları 1996/1 adlı kitapçıkta ve Marksizm ve Gelecek 1996/Yaz sayısında yer almıştır.

yoğunluktaki liberaller ve muhafazakarlar tarafından temsil edilirken, düzen içinde, fakat sistem dışında kalmak isteyenler ise, keza, çeşitli ve farklı yoğunluktaki dinci akımlar, partiler ve bireylerden meydana geliyordu. Tam da bu noktada, bu grup üzerinde bir hususun açıklığa kavuşması için saptayıcı kısa bir parantez açmak yararlı olacaktır.

Benim kanaatime göre hangi tarihte ya da yoğunlukta olursa olsun köktendinci görüşlerin önerdikleri “iktisadi” modeller, özü itibariyle, kapitalist iktisadi düzenin dışına taşmıyorlar. Gerek o çok tartışılan “faiz” hakkında, gerekse (ekonomik) adalet hakkında önerilenler, fiili ve teorik içerikleri itibariyle, kapitalist iktisadi düzen ötesi öneriler sayılamazlar.

Faiz yerine “kâr payını” öne çıkarmak (uygulanabilirliği bir yana) ekonomi mantığı açısından hiçbir farklı anlam taşımaz. (ekonomik) adalet anlayışı ise, örneğin Keynes’ci bir sosyal devletin sınırlarını asla aşmaz. O halde farklılık nerededir? Retorik ve ideolojik iktidar mücadelesi bir tarafa bırakılacak olursa, yapılan iş aslında Acem kaşığı ile Roma dondurması yemenin garabetinden başka birşey değildir. Bu, düzenin estetiğini bozar. Benzetme uygun düşerse çarkların yumuşak ve sürtünmesiz biçimde değil de sert ve gürültülü biçimde dönmesine ve bu anlamda ilave gereksiz masraflara yol açar.

Sistem dışında kalmak ise, ulus-devlet temelinden ziyade devlet-ümme temelinde askeri (örneğin İslam NATO’su), siyasi (örneğin İslam Birleşmiş Milletleri) vb. örgütlenmelere kavuşmayı ima eder. Bunların altında yatanın Dar’ül Harp görüşü olup olmadığı tartışmaya her zaman açıktır. O nedenle ki bu görüşün taraftarları “kapitalizm”e ve “kapitalist emperyalizm”e ve bu anlamda (ekonomik) sömürüye değil, Batı’ya ve Batı kültürüne karşıdır- lar.

Diğer grup ise GB’ne (ve onun bir vargısı olan) AB’ne esasta karşı görünmüyor. Karşıt gibi görünen tez, bir bakıma, bir öncelik sonralık sorunudur. Daha açık bir ifade ile dile getirmek gerekirse, eğer önce Avrupa Birliği’ne üye olunabilseydi bunun zorunlu vargısı olan gümrüklerin kalkmasına karşı olunmayacaktı. Oysa Avrupa Birliği’ne (tam) üyelik (tarihi bilinmeyen) bir sonraya kaldığı ve Antlaşma metninin kimi maddeleri “ulusal çıkarlara” aykırı durduğu için, Türkiye Cumhuriyeti’nin önce Gümrük Birliği’ne girmesi iflah olmaz bir aymazlıktı. Sol kesime gelince; bu öbeğin bir kısmı (emperyalizm anlayışından ötürü) kategorik olarak GB’ne girmeye ve AB’ne üyeli-

ğe karşı olurken, diğere bir kesim geç kalmış bir ikircilik sergiledi. GB'nin (giderek AB'nin) götürebileceği birtakım şeyler olmasına rağmen, siyasi demokrasinin yerleşmesi gibi, getirebileceği şeyler de vardır. O nedenle Gümrük Birliği'ne girilmeliydi.

Tartışma ve münakaşalar bu doğrultuda devam ederken bana göre gözden kaçan halka (missing link) hâlâ ortada duruyor. Bu kısa yazının amacı da gözden kaçan bu halka üzerinde dikkatleri çekmek, düşünmeye çağırarak.

Gözden kaçan halka şeklinde nitelediğim husus ekonominin kültürü meselesi ile kültür ve ekonomi arasındaki ilişkilerdir. Ancak bu konu üzerinde durmayı biraz erteleyerek kişisel bir tavır alışı belirlemek ve beyan etmek uygun ve doğru sayılmalıdır.

Kapitalist bir temel üzerinde inşa edilen Avrupa Birliği'ne kendi içinde ve kendisi için, ne de kendi dışında ve "başkaları" için birinci en iyi çözüm değildir. Çünkü gerçekleştirilmeye çalışılan, özünde, kapitalizmin kabaca 1960'ların ikinci yarısından bu yana oluşan ve zaman içinde erginleşen yeni ve farklı üretme biçimlerine ve buna temel teşkil eden bir dizi teknolojik gelişmelerin ("teknolojik devrimler" in) yol açtığı sosyal/siyasal tezahürlere ve mikro ve makro (uluslararası) yeni işbölümüne kimlik ve işlevler kazandırma, yani-kısaca, kapitalizmin bölgesel yeniden yapılandırılması teşebbüsüdür.

Oluşumu, kapitalist yeni sanayileşme stratejisi şeklinde de görebiliriz. Hemen belirtelim ki sürecin 1960 öncesinden başlamış olması bu yargımızı değiştirmek için yeterli bir argüman sayılamaz. Çünkü Avrupa Birliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun basit bir uzantısı olmaktan çoktan çıkmıştır. Bu perspektiften ele alındığında, kimilerine şaşırtıcı ve kabul edilemez görünen siyasal gelişmeler, örneğin klasik ulus-devletin ulusal egemenliğin eski ve artık fiilen reflekslerini yitirmiş bazı niteliklerinin silinmesi bunun yerine yeni reflekslerin ikame edilmeye çalışılması, kamusal alanın farklı tarzlarda tanımlanması, makro iktisat ve maliye politikalarının farklı kurumsal/yapısal payanda ve tutanaklar gerektirmesi devletin kapitalist devlet olma niteliğini ortadan kaldırmıyor. Siyasal ve iktisadi ilişkiler dikey ve hiyerarşik olma vasfından sıyrılmış olmuyor. Retorikte süren bir uluslararası karşılıklı bağımlılık, yerini fiilen bağımlılığın yok olmasına bırakmıyor. Açık ki bütün bu söylenenler "yeni ve farklı olan"ın çözümlenmesini, yeniden değerlendirilmesini-

ni dışlamaz. Hatta bu bir an evvel gerçekleştirilmesi gereken entelektüel bir ödevdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün gerçekleşmiş haliyle GB'ne girmiş olması ve AB'ne üye olma arzusunu belirtmesi birinci en iyi çözüm sayılamaz. Kapitalist mantık ve çerçeve ile birinci en iyi çözüme varılmamış olması, ikinci en iyi çözüm önerileri üzerinde düşünmeyi de bütünüyle bir yana bırakmayı gerektirmez. "Ekonomik" olarak ister birinci, isterse ikinci en iyi çözüm peşinde koşturulsun, "gözden kaçan halka" tam da bu noktada ve yeniden karşımıza çıkmaktadır ki, şimdi dönmek istediğimiz konu da budur.

II.

Kısa sayılmayacak bir süreden beri neo-klasik iktisadın alet kutusunu kullanan bir kısım iktisatçılar bile "ekonomi"nin toplumsal iklimden ayrı düşünülmemesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Örneğin yukarıda bir kaç kez kullandığımız "birinci ve ikinci en iyi çözüm" gibi kavramlar ancak belirli bir ekonomi kültüründe anlamlı olabilmekte, karşılığını bulabilmektedir. Ekonomi teorisinin basitleştirici masalı olduğu ileri sürülen Robinson Crusoe bir "optimum"a ulaşabilmekte, buna karşılık yine bir masal olan Deli Dumrul bir "optimum"a ulaşamamaktadır. Deli Dumrul'un toplum içinde, buna karşılık Robinson'suz adasında tek başına yaşıyor olması bizi iki masalı kıyaslamaktan alıkoymaması gerekiyor. Çünkü Robinson da içinden geldiği toplumun izlerini taşımakta, geldiği toplumun kavramları ile düşünmekte ve davranmaktadır....

Hangi ekonomik sistem olursa olsun, ister kapitalizm isterse sosyalizm, teorik karakteristikleri biryana bırakıldığında, somuttaki işleyişleri bakımından hem kendi içlerinde, hem de kendi aralarında birbirlerinden oldukça farklılaşırlar. Örneğin, Amerikan kapitalizmiyle İsveç kapitalizmi veya Japon kapitalizmi ya da Türkiye kapitalizmi biçiminde ele alınamazlar. Farklılığa yol açan kurumların, değerlerin inançların, etiğin farklılığıdır: kısacası söz konusu ülkelerin tarihlerinin farklılığıdır. Genelleşmiş bir meta üretimi sistemi olarak kapitalizm de, somut işleyişi itibariyle kurumlardan, inançlardan, değerlerden, mentaliteden bağımsız bir tarzda işlemez. Sanıyorum AB'nin oluşumunun altında böyle bir anlayış bulunmaktadır. Avrupa Birliği'ni diğer bölgesel entegrasyon çabalarından (örneğin NAFTA'dan) ayırdeden de budur.

Daha açık bir ifade ile AB, sadece ve basitçe “ekonomik” bir entegrasyon olmanın ötesinde ortak kurumlar, inançlar, değerler ve etiğin bulunacağı ya da inşa edilebileceği umulan bir çabadır. İşte bu kurumlar, inançlar, değerler ve etik bir “kültür”ü meydana getirmekte ve “ekonomi” bu kültürün içinde veya üzerinde bir anlam ifade etmektedir.

Batı Avrupa’da (aşağı yukarı bugün kü AB’ni oluşturan ülkeler) bu kültürün oluşma uğrakları rönesans ve reform, 1640’e 1688 İngiliz Devrimleri ile 1789 Fransız siyasi devrimleri oldu ve birinci Sanayi devrimi ile tepe noktasına ulaştı. Bu süreç sonucunda birey, rasyonalite, müteşebbis, sorumluluk, çıkar, seçme, özgürlük, optimalite, özel/kamu gibi ekonomide de geniş ve yaygın kullanımlara sahip kavramlar belirginleşti ve yerleşti.

Daha doğrusu bunlar ve benzeri kavramlar önce toplumsal alanda karşılıklarını bulduktan sonradır ki “ekonomi”ye aktarılabilirler. Öte yandan, keza, onyedinci yüzyıl Bilim Devrimi’ne yol açan süreci, ortaya çıkan dünyayı yeni kavrayış tarzını gözardı ederek, bunun meşru çocukları olan liberal ve sol (ekonomik) düşünceleri anlamak nafîle bir çaba olurdu.

Süreç “kendiliğinden” meydana gelmediği gibi hız ve tempo bakımından da değişik mekanlarda farklılıklar gösterdi. Sürecin tarihini yazmak ilginç fakat bu yazının amacı dışına taşmak olurdu. Bununla birlikte, kapitalist iktisadi kültürün ve fiili işleminin temelinde yer alan sözleşme, mülkiyet gibi kurum ve kavramların “kendiliğinden” değil, “siyasi olan”ın (dar anlamıyla devletin) müdahalesinden ayrı ve bağımsız gelişmediğinin altı çizilmelidir.

Kapitalist iktisadın kapitalist topluma dönüşmesi, sanayileşme sürecinin ancak bir evresinden, kabaca 19. yy ortalarından itibaren gerçekleşebilmiştir. Bu dönüşümle birlikte “geleneksel değerler”de sarsılmalar belirginleşti ve yerlerini “yeni değerler”e terkettiler. Bu yeni değerlerin arzu edilir olup olmadıkları ayrı bir konudur ve giriş nakaratları temelden farklı olan sol ve islami (iktisadi) anlayışın eleştiri zeminini oluşturur.

Bu kısa, fakat zorunlu belirlemelerden çıkan sonuç şudur: Avrupa Birliği üyeliği basitçe ve sadece “iktisadi” bir olay değildir. Aynı zamanda ve belki de daha önemli olarak bir toplumsal ve siyasi tercihtir. Değerlendirilmesi da ancak alternatifleriyle birlikte mümkün ve anlamlı olur. GB’de, AB’ne giden yolda (talihsiz ve sapkın) bir evre değil kendi başına, sadece bir ekonomik

Antlaşma biçiminde tecelli etmiş olsaydı tartışılması ve değerlendirilmesi farklı olabilirdi.

Otuz yılı aşkın bir süre içinde AB'ne üye olma maceralı isteğinin gerçekleşme yol ve tarzları da Birlik'teki mentalite ve kültürden farklı ve o anlamda adeta dışsal ve garip bir görünüm sergilemektedir.

Dikkat çekilmek istenen husus örnekler marifetiyle sergilenebilir. "Biz'de hâlâ yaygın bir biçimde mevcudiyetini sürdüren bir "misafir odası" geleneği (mentalitesi) vardır. Bildiğimiz gibi bir misafir odası hanenin (evin) maddi durumuna ve estetik anlayışına bağlı olarak zorunlu bir itinayla hazırlanan, fakat sadece misafirlere hasredilecek bir "göz"dür. Hane halkından hiç kimse günlük yaşayışın bir organı, parçası değil de lüzumu halinde fonksiyonunu icra edecek bir adet gibidir. Fakat misafir odası bir yönüyle de önemli bir "statü" sembolüdür. Elbette zenginlik durumuna göre odanın büyüklüğü, derinliği, içindeki eşyaların çeşitliliği, değerliliği değişiklik gösterir. Kimisinde koltuklar, kimisinde sandalyeler, kimisinde eliş işlemeler kimisinde piyasa malı işler sergilenir. Görgü ve estetiğin de sergilendiği mekanlardır buralar. Fakat nasıl olursa olsun, sonunda, misafir odası kilitlenen, lüzum hasıl olduğunda (misafire) açılan bir sembol ya da statü odadır. Bu kültürel geleneğimizin ekonomi dahil çeşitli toplumsal pratiklere yansımış, hatta bu pratiklere içselleştirilmiş bir mentaliteye dönüşmüş olabileceğini düşünemez miyiz? Sanıyorum böyle bir mentaliteyi farklı toplumsal/siyasal pratiklerde gözleyebiliriz.

İki kişi karşılıklı konuşuyorlar. Konuşmalarından belliki biri felsefeci diğeri değil. Felsefeci olmayan Kant hakkında bilgi edinmek istemiş olmalı ki felsefeci uzun uzun Kant'ı anlatıyor. Sonra Hegel'e Marx'a .. geliniyor. Felsefeci olmayan coşkulu bir hayranlıkla dinlemiş ve karşısındakinin ne kadar zengin bilgiye sahip olduğunu düşünüyordur. Tam o esnada şaşırtıcı bir şey oluyor, bir filozof yaklaşıyor yanlarına ve felsefeciye soruyor; görüşlerini anlattığın veya anlatmadığın hangi filozofun dünya görüşü yaşamına yön veriyor? Felsefeci hayret dolu bir kızgınlıkla cevaplıyor. Felsefe tarihi bilgisine sahip olmak, orda yer alan görüşlerden birine göre yaşamak demek değildir ki!.. Ve derin bir bilmişlikle ekliyor: Hayat felsefe tarihinden daha zengindir.

Felsefeci haklı. Hayat felsefe tarihinden daha zengindir. Felsefe tarihi bilgisi (özenle döşenen misafir odanız), sorulduğunda (lüzumu halinde anahta-

rımızla açacağımız), anlatılacak birtakım görüşlerden (tezyinattan) başka nedir ki? konuşma bittiğinde (misafirler gittiğinde) bir dahaki sefere kadar genişliğine göre (misafir odasının büyüklük ve tezyinine göre) beğeni ve takdir (Statü) de toplayabiliriz...

Gerçekten de “bilgi”lerimiz bizim misafir odalarımız değil midir? Misafir odalarımız gündelik yaşantımızın bir parçası haline geldi mi? Otuz yılı aşkın bir süreden beri gündemde olan AB üyeliği sorunu ve bu süreç “misafir odası” mantığı dışında bir yaklaşımla mı ele alındı? Yetmiş yıllık misafir odası mentalitesi “en gelişmiş” olduğu yerlerde bile kasaba kapitalizminden öte ve kapitalizm ötesi bir temayül üretmediyse, bu mentaliteyle AB’nin üyesi olunabildiği takdirde kasabalıktan kurtulanabilecek mi? hele AB’ni AB yapan aydınlanma geleneğine sırtlar bu denli dönülmüşken...

Meselenin bir yönü bu ise, çok önemli bir diğer yönünü de yine hemen hepimizin yaşadığı, tanık olduğu şu davranış kalıbı ile sergileyebiliriz.

Sokakta annesinin (babasının?) elinden tutup çekiştirilerek yürütülen bir çocuk ağlamaktadır. Belli ki bir isteği yerine getirilmemiş. Çocuğun bu dile getiriş biçiminden rahatsız ve huzursuz olan anne (baba) susturmak için bir tokat atıyor çocuğuna. Ağlamasını sürdürdüğü takdirde daha fena yapmakla tehdit etmeyi de unutmuyor. Çocuk bir yandan, zaten isteği yerine getirilmediği için, bir yandan da canı yandığı için ağlamasını daha yüksek sesle ve hırçınlaşarak artırıyor. Arkasından daha sinirli ve şiddetli tokatlar ve daha canhıraç bağrışmalar. Nihayet eve dönülebildiğinde tokat atanda da, tokat yiyende de başka (daha güzel) bir şeyler yapacak ne enerji kalmıştır, ne de heves. Ertesigün annenin (babanın) yerine getirilmemiş toplumsal isteklerini bildirmek üzere yapılacak bir yürüyüşü, toplantısı vardır. Fakat devlet ananın bu dile getiriliş biçimine canı sıkılıyor ve (çocuklarına) bir tokat atıyor. Anne (baba) bir yandan isteği yerine getirilmediği, öbür yandan yediği tokattan canı yandığı için daha bir hırçınlaşıp ağlıyor. Ağlama ve tokatlanma böylece bir “dil” haline geliyor. Bu “dil”in bir problem çözme dili olmadığı açık.

Bu iki sıradan örnek Avrupa Birliği potansiyel üyeliğinde ekonomik olarak cevap getirilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken sorun alanları hakkında, sanıyorum yeterli ipuçları ortaya çıkarmıştır. Biraz geniş ve gevşek anlamda kullandığım kültür-ekonomi bağlamında Avrupa Birliği üyeliğinin sadece

ekonomi terimleriyle takdim edilmesinde de problemler vardır. Dikkat çekmek istediğim son husus budur.

III.

GB uğrağından geçerek AB üyeliğı hedefine ulaşılmaya çalışılırken “ekonomik” alanında yeni bir “kültür”ün yapı taşları da oluşturulmak istenmektedir. İlginç bir biçimde, yerleştirilmek istenen bu “yeni kültür”e Marksist soldan aşırılan bir kavram etiketlik etmektedir: (ekonominin/devletin) yeniden yapılanması.

Burada ayrıntılarına giremeyeceğimiz bu yeniden yapılanmanın bir sacayağı üzerine oturtulduğu söylenebilir. **Piyasaların etkinliğı, bireylerin özgürlüğü ve müdahaleci olmayan bir devlet.** Bu sacayağına (ve ima ettiği diğer ilgili kavramlara) bir de şemsiye deyim eşlik ediyor: **Serbest piyasa ekonomisi.**

Tartışmasına/açılmasına girmeksizin bu noktada derhal belirtilmesi gereken bence en önemli husus şudur: Serbest piyasa ekonomisi diye kendiliğinden tarihsel bir iktisadi sistem mevcut olmamıştır. Serbest piyasa ekonomisi şeklinde sunulan iktisat sistemi/düşüncesi bazı tarihsel dönemlerde kapitalizmin egemen kılınmak istenen bazı niteliklerinin ön plana çıkarılmasıdır. Serbest piyasa ekonomisi şemsiye sıfatının içeriğini oluşturan birey özgürlüğü, müteşebbis, tüketici, devlet müdahalesi (devlet-ekonomi bağlantısı) gibi bazı iktisat kavramları liberal gelenekte yer alan farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu “teknik” bir yazı olmamakla birlikte bazı isimler zikretmek durumundayım. Örneğin çok sık kullanılan “müteşebbis” kavramı Walras’da, Schumpeter’de, Keynes’de başka başka içeriklerle kullanılırken yeni Avusturya ekolünde daha farklı anlamda kullanılabilmektedir.

Benzer bir durum “denge”, “birey özgürlüğü/seçme” vb. kavramlar için de rahatlıkla ve çekincesiz ileri sürülebilir. Serbest piyasanın neyi düzenlediğı, fiyatları mı yoksa “bilgi”yi mi düzenlediğı konusu da çok tartışmalıdır. Bu konuları tartışmanın yeri burası değil. Ancak altı çizilmesi gereken şudur: Bu görüşlerden birini ön plana çıkarmak, egemenliğini kurmaya çalışmak “bilimsel” içeriklerinin daha güçlü olmasından ziyade “ideolojik” bir vaziyet alışdır.

Öte yandan, AB’nin ekonomik yapısını karakterize ettiği ileri sürülen “serbest piyasa”nın gerçekten AB bir bütün olarak ele alındığında karakteris-

tiği olup olmadığı tartışmaya oldukça açıktır. Bir diğer ifadeyle, iddiaların aksine, bir bütün olarak ele alındığında Avrupa Birliği hiç de “liberal” sayılmayabilir. Hele Amerikan kapitalizmiyle kıyaslandığında bu iddia, daha da doğru hale gelir. Buradan şu genel sonuca ulaşabiliriz: Meşruiyetlerini bir yönüyle, ideolojinin iktidarına yaslandırmaya çalışan siyasi iktidarların söylemlerinin aksine “serbest piyasa ekonomisi”, kapitalist iktisadiyatın ideolojilerinden sadece bir tanesidir. Keynes de liberal gelenekte yer alan büyük bir iktisatçıydı ama onun liberalizmi temellendirişin üzerine inşa ettiği ekonomi “liberal” sayılmazdı. Önerme, tereddütsüz dayanağını 1930’ların ikinci yarısında Keynes ile Von Hayek arasındaki tartışmalarda bulmaktadır.

IV.

Bu kısa yazının sonucu da kısaca dile getirilebilir. Ekonomilerin işleyişi ile kültür arasında, zannedildiğinin aksine, daha bir derinlik ve iç bağlantılı ilişkiler mevcuttur. Mevcut haliyle AB potansiyel üyeliği birinci en iyi çözüm sayılmamakla birlikte, önlenemez. İkinci en iyi çözüm üzerinde ve alternatifleriyle birlikte düşünülmek gerekir. Çözüm önerileri, sadece AB-Türkiye ilişkileri bağlamında “dışsal” bir öge olarak değil, Türkiye içi ve “içsel” bir sorunsal biçiminde de ele alınmak durumundadır.

Aksi bir tutum “biz”i, “dış düşman” retoriğinin içine ve tahliye edilemez bir biçimde hapsedebilir. İçsel bir öge olarak kültür-ekonomi bağlantısına yapılan vurgunun önemi de burada belirginleşmektedir. Böyle bir anlayışın peydahlandığı temel, misafir odası kültürü ile gerçek (proper) kapitalizmin kurulamaması gibi, sosyalizmin de bu mentaliteyle inşa edilemeyeceğidir.

Öte yandan, AB ekonomisini de nitelediği ileri sürülen “serbest piyasa”nın AB kapitalizminin karakteristiği olduğu tartışmaya açık olduğu gibi kavramın, teorik ve tarihsel olarak kapitalizmin düzenleyici biricik ilkesi olduğu da doğru değildir.

Bu anlamda serbest piyasa ekonomisi ya da liberal ekonomi, kendi geleceği içinde dahi alternatifi bulunan “ideolojik” bir ilkedir. Sorunun esaslı unsurlarından biri devletin ekonomiye müdahale edip etmemesinde değil, devletin kamusal/toplumsal niteliğinin yeniden nasıl tanımlanacağına yatmaktadır.